

МИСТЕЦЬКО-ОСВІТНЯ ПРАКТИКА

УДК 72 (043.5)

Віталій Макухін

доктор архітектури, професор НАОМА

Особливості аспірантських наукових досліджень в галузі архітектури

Анотація. В статті розглянуті питання проведення аспірантських досліджень в галузі архітектури, вибору теми, планування роботи аспіранта, розробки робочої програми, підготовки тексту дисертації, а також наукових результатів.

Ключові слова: архітектура, аспірант, наука, дослідження, тема, робоча програма, текст дисертації.

Багаторічний досвід керівництва аспірантами дає змогу визначити особливості проведення аспірантської підготовки, її результативність, а також звернути увагу на помилки, яких припускаються аспіранти, висловити деякі пропозиції щодо підвищення ефективності наукових досліджень. Зауважимо, що питання підготовки наукових кадрів у галузі архітектури частково вже висвітлювалися*, але їхня актуальність і дотепер не зменшилась. Отже, вважаємо за доцільне знову звернути увагу на деякі питання проведення архітектурних досліджень і підготовки дисертацій.

Молодий архітектор, вступаючи до аспірантури, мріє стати фахівцем в галузі теорії архітектури, здобути науковий ступінь кандидата архітектури. Але не кожен знає, який обсяг роботи для цього треба виконати, якою повинна бути наукова ерудиція, «скільки тон словесної руди», як висловився поет, йому доведеться опрацювати, аби знайти істину, на яку сподівається.

Всього за три роки здобувач наукового ступеня повинен, крім кандидатських екзаменів, обрати тему дисертації, якщо він ще не зробив цього до вступу в аспірантуру, розробити обґрунтування теми і робочу програму досліджень, здійснити їх так, щоб одержати нові наукові результати, підготувати текст і ілюстрації дисертації, провести апробацію отриманих результатів, впровадження їх у практику проектування чи наукових досліджень, здійснити необхідні публікації у фахових виданнях, одержати рекомендації до захисту дисертації і подати її на захист до спеціалізованої ради.

---

* *Макухін В.* Про підготовку науковців у галузі архітектури // УАМ: Дослідницькі та науково-методичні праці. – 2008. – Вип.15. – С. 101–106.

Так повинно бути, але на жаль, на практиці не завжди так виходить. На ефективність роботи аспіранта, крім його бажання, впливають такі чинники, як природні здібності до аналітичного мислення, бачення існуючих протиріч у галузі обраної спеціальності, розуміння, чому вони виникли, та уявлення про те, як їх можна розв'язати. З різних причин не всі аспіранти за відведений час встигають виконати необхідний обсяг робіт і отримати наукові результати.

Перевірка здібностей до наукової роботи відбувається на вступних екзаменах до аспірантури. Але початком цієї перевірки є вступний науковий реферат за темою, яку обирає претендент особисто. Вступний реферат дуже чітко виявляє здібності його автора до науки, до проведення наукового дослідження.

Практика засвідчує, що вступні реферати залежно від характеру викладу матеріалів можна поділити на три групи:

- проста, так би мовити, розповідь про певні архітектурні об'єкти за літературними джерелам, без розгляду стану існуючих досліджень у галузі;
- спроба аналітичного підходу до розгляду архітектурних об'єктів чи питань з виділенням їхніх груп за певними якістьми, часткове відображення стану теоретичної розробки питань, які розглядаються;
- аналіз розвитку теорії питань, яким присвячено реферат, визначення існуючих протиріч (проблеми) в архітектурній практиці; іноді наводяться пропозиції щодо вирішення їх.

Аспіранти, які при вступі до аспірантури представили реферат, віднесені до першої групи, як правило, не здатні проводити дослідження на потрібному аналітичному рівні, а деякі не можуть навіть розробити робочу програму дисертації – вони самі «сходять з дистанції» або їх відрховують з аспірантури. Найбільш успішно навчаються аспіранти – автори вступних рефератів, віднесених до третьої групи.

Вступні екзамени до аспірантури остаточно фіксують рівень підготовки за фахом претендентів, гнучкість їхнього мислення, наявність власної позиції в оцінці архітектурних проблем, дослідницький потенціал. Зарахування до аспірантури означає початок важливого етапу життя й діяльності молодого людини, розвинення й удосконалення її аналітичних здібностей, здатність до пошуку істини.

Вибір теми і програма дослідження. Тема дослідження має бути безпосередньо пов'язана з особливостями певної галузі науки. Специфіка досліджень в галузі архітектури обумовлюється, перш за все, її роллю й значенням у житті суспільства. А суть архітектури відома фахівцям іше зі студентських років – це «користь, міцність, краса». Саме вони й визначають особливості наукових досліджень.

У наш час дисертаційні роботи з архітектури захищаються за спеціальностями: теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури; архі-

тектура будівель і споруд; містобудування й територіальне планування. Дослідження за цими спеціальностями мають як спільні риси, оскільки належать до однієї галузі – архітектури, так і певні особливості, характерні для кожної з них.

До спільних рис можна віднести, наприклад, необхідність визначення стану досліджень в обраному напрямку, проведення натурних обстежень, застосування методів дослідження, таких, як порівняння, аналіз і синтез, моделювання та ін. Новизна результатів дослідження також знаходиться в певній площині: виявлення основних чинників, які визначають формування архітектурних споруд чи комплексів за певними якістьми; розробка відповідних типологій архітектурних об'єктів, класифікацій; виявлення закономірностей; розробка нових методичних пропозицій, методів дослідження, проектування тощо. До спільних рис можна також віднести загальну структурну побудову та ілюстративний матеріал дисертацій.

Особливість дослідження за кожною спеціальністю понад усе характеризується об'єктом дослідження, станом архітектурних споруд чи комплексів, які досліджуються. При розгляді питань архітектури в історичному плані часто виникає необхідність пошуку не відомих ще матеріалів, роботи в архівах, а також «відновлення» певних архітектурних споруд або їхніх деталей із застосуванням методів індукції та дедукції.

У той час, коли в архітектурній науці домінували науково-дослідні інститути, їхня науково-дослідницька робота мала певний напрямок і тісний зв'язок з відповідними міністерствами й відомствами, які й були замовниками досліджень. Це дозволяло науковцям конкретно спеціалізуватись у певній галузі, відстежувати наявність і стан архітектурних та містобудівних проблем, розробляючи теоретичну основу й методи їхнього розв'язання. За цих умов науковці, а також аспіранти знаходились, так би мовити, «на передньому краї» подій, які відбувались в обраній ними галузі. Це давало змогу залучати аспірантів науково-дослідних інститутів до вирішення найбільш актуальних і потрібних для держави питань.

Аспірантські дослідження у вищих архітектурних навчальних закладах, незважаючи на те, що в багатьох з них були дослідницькі відділи, здебільшого мали узагальнюючий характер і не завжди були безпосередньо спрямовані на вирішення конкретних завдань або найбільш актуальних проблем. Ці особливості існують і в наш час та визначають як тематику, так і наукові результати досліджень.

Обираючи тему дисертації, перш за все, слід пам'ятати, що вона повинна бути актуальною, дисертабельною і відповідати певним вимогам, а також, як засвідчує практика аспірантської підготовки, бути привабливою для самого аспіранта, посилюючи в нього науковий інтерес, обумовлений значущістю наукової розробки у своїй галузі. А наукова привабливість теми для аспіранта значно сприяє успішному проведенню і завершенню дослідження, одержанню нових наукових результатів.

Обрана аспірантом тема дисертації повинна бути розглянута на відповідній кафедрі й затверджена. Для цього необхідно підготувати обґрунтування теми за певною формою із визначенням існуючих в галузі протиріч, які виникли або існують в архітектурній практиці чи теорії і які передбачено дослідити. Якщо аспірант не бачить існуючих протиріч або проблеми, він не зможе визначити напрямки вирішення необхідних завдань.

Важливим етапом аспірантської роботи після затвердження теми дисертації є **розробка робочої програми** з визначенням мети, завдань, змісту та результатів дослідження. Але розробка програми, як правило, ґрунтується на «первинних» знаннях аспіранта, основу яких, як правило, складають 20–30 джерел з фахової літератури, що, зрозуміло, є недостатнім.

Зауважимо, що робоча програма дисертації фактично вирішує тільки стратегічні питання дослідження, попри те, що в ній також наводиться структура роботи з визначенням розділів і підрозділів, їхнього приблизного обсягу, а також визначенням (гіпотетично) основних, а також проміжних результатів, які передбачається одержати при проведенні дослідження. Але в процесі проведення дослідження аспірант все глибше вникає в суть питань своєї роботи, у нього розширюється розуміння взаємозв'язку та взаємозалежності архітектурно-планувальних елементів певної архітектурної чи містобудівної системи, що, як правило, потребує уточнення і коригування деяких передбачених програмою положень і результатів дослідження. А це означає необхідність уточнення обраного напрямку роботи, очікуваних результатів, найменування розділів і підрозділів, але так, щоб не «загубити» в процесі роботи основний напрямок та мету дослідження, що нерідко трапляється в роботі аспірантів. Доцільно у подальшій роботі на кожний розділ дисертації розробляти детальніший план-структуру з визначенням питань, які висвітлюватимуться в кожному з них, їхній обсяг тощо.

До важливих вимог проведення досліджень слід віднести **важливість дотримання термінів виконання** їх.

Процес дослідження можна порівняти зі спортивним бігом на певну дистанцію. Для одержання необхідного результату спортивні тренери розраховують швидкість і час проходження спортсменом кожної частини дистанції. Отож, і в аспірантських дослідженнях також треба розрахувати «швидкість бігу» на кожному відрізку дистанції, тобто – терміни проведення досліджень складових питань дисертації і отримання певних наукових результатів з урахуванням особистості аспіранта, ступеня його підготовки тощо.

Існують різні рекомендації, як розподілити обсяг роботи на кожний рік аспірантської підготовки. Одна з них передбачає:

- *на першому році* – вибір і обґрунтування теми дисертації, розробка і затвердження робочої програми, підготовка першого розділу дисертації (в першій редакції), складання кандидатських екзаменів (крім

екзамену за фахом), підготовка першої публікації, збір матеріалу і дослідження за іншими розділами;

- *на другому році* – проведення досліджень, підготовка другого – четвертого розділів дисертації (в першій редакції), підготовка не менше двох публікацій за розділами, складання кандидатського екзамену за фахом;
- *на третьому році* – підготовка публікацій, підготовка загальної першої редакції дисертації (зі вступом, висновками та графічними таблицями), рецензування дисертації, розгляд її на кафедрі, підготовка другої редакції й автореферату, розгляд на кафедрі з метою рекомендації до захисту.

У процесі виконання цього плану можуть відбуватися деякі зміни або уточнення, але необхідність завершення дисертації у визначений термін залишається незмінною.

Успішне проведення дослідження і підготовка дисертації можливі лише за умови чіткого планування аспірантом своєї роботи і дотримання встановлених термінів. Але реалізація цих вимог може становити певну складність для аспіранта, коли він вважає за краще «вільний» підхід до дослідницької роботи, пов'язаний тільки з «науковим натхненням». Але маємо підкреслити, що ефективнішою залишається планомірна, регулярна робота, щоправда її зміст і склад повинні гармонізуватися із фізіологічними особливостями самого аспіранта.

Проведення дослідження і підготовка тексту дисертації. Наукове дослідження – це не тільки узагальнення існуючих знань, але й процес здобуття нових, і про це не слід забувати аспірантові. А дисертаційне дослідження є визначенням наукової кваліфікації фахівця, яка характеризується ступенем новизни одержаних результатів.

Відомо, що наука ґрунтується на фактах, реаліях, певних соціально-економічних вимогах суспільства і його можливостях. І тут доцільно згадати вислів Анрі Пуанкаре: «Наука будується з фактів, як будинок з цегли, але простий збір фактів настільки ж мало є наукою, як купа цегли – будинком».

Як відомо, наукові здобутки ґрунтуються як на певних аксіомах і постулатах, що не потребують доказу, так і на положеннях, які треба довести, обґрунтувати шляхом розв'язання спеціальних теорем. Тому одним з важливих першочергових завдань аспірантських досліджень є виявлення і формулювання архітектурно-планувальних теорем, які треба здійснити в дисертації.

Існує думка, що дослідницька робота аспіранта починається тільки з другого року підготовки, але вона є помилковою. Якщо аспірант у перший рік навчання займається головним чином підготовкою та здачею кандидатських екзаменів, то при цьому фактично виключається принаймні півроку дослідницької роботи безпосередньо над дисертацією. Задача кандидатських екзаменів – це, зрозуміло, необхідність, але при цьому слід пам'ятати про важливість цієї стадії роботи безпосередньо для підготовки дисертації, враховуючи специфіку архітектурної галузі.

Початковим етапом проведення досліджень можна вважати ознайомлення з існуючою літературою за темою дисертації, складання бібліографії. Ознайомлення з фаховою літературою в процесі обґрунтування вибору теми й робочої програми виявляється недостатнім при проведенні дослідження – потрібне подальше опрацювання літератури в обсязі не менше 90–100 джерел, в тому числі й зарубіжних. На жаль, іноді ця робота переноситься на другий, а то й на третій рік навчання в аспірантурі.

Паралельно з роботою над літературними джерелами слід розпочинати збирання матеріалів за темою дисертації – текстових, проектних розробок, фотографій архітектурних об'єктів тощо, які доцільно одразу систематизувати відповідно за розділами дисертації, що забезпечить ефективніше використання їх у подальшому.

Робота над першим розділом дисертації починається з проведення детального аналізу сучасного стану існуючих архітектурних об'єктів, проектних вирішень, а також виявлення ступеня розробки теоретичних питань в літературних джерелах. Ця робота може бути організована по-різному, але вже на першому етапі вона має бути проведена та «закріплена», що означає початок роботи безпосередньо над текстом розділу.

Загалом не можна стверджувати, що дослідження треба здійснювати у суворій відповідності до розділів дисертації – перший, другий тощо. Часто, у міру опрацювання матеріалу, виникає нове розуміння питань і результатів дослідження, передбачених в інших розділах дисертації, а також вирішення завдань, які визначені робочою програмою. Але при цьому не відпадає необхідність послідовної роботи за розділами, оскільки результати попередніх розділів дисертації можуть бути умовою чи завданням для наступних.

Дослідження конкретних питань сучасної архітектури, передбачених кожним розділом (підрозділом) дисертації, вимагають, як правило, такої *послідовності дії аспіранта*:

- дати оцінку стану досліджуваних питань архітектурної практики, виявити протиріччя, недоліки у вирішенні їх на прикладах відповідних об'єктів;
- визначити рівень існуючих теоретичних досліджень (положень, рекомендацій тощо) та ступінь їхньої достатності для розв'язання нових теоретичних питань;
- висвітлити основні чинники, застосовувані при вирішенні архітектурно-планувальних питань, дати їм оцінку, визначити ступінь відповідності сучасним вимогам, а також (у разі необхідності) визначити додаткові або нові чинники з обґрунтуванням їх;
- визначити завдання, які треба вирішити в першу чергу – розробити типологію, класифікацію, моделі, методичний підхід до вирішення певних завдань, рекомендації тощо;
- сформулювати основні результати дослідження, отримані в кожному розділі дисертації, з обґрунтуванням їх та визначенням ступеня

ефективності, тобто що вони мають дати для архітектурної теорії та практики.

Особливістю дисертації з архітектури є підготовка значного за обсягом графічного матеріалу – таблиць, які розкривають суть дослідження, визначають опорні архітектурно-планувальні вирішення, які впливають чи визначають результати, здобутки дослідження. Це – виявлені закономірності у вирішенні архітектурних завдань, теоретичні положення, методичні рекомендації тощо. Слід враховувати, що підготовка таких графічних матеріалів потребує значної витрати часу.

До написання тексту розділів дисертації доцільно приступати тільки після завершення дослідження і одержання певних наукових результатів. Але це не виключає можливість окремих нотаток у процесі проведення дослідження і написання окремих фрагментів тексту.

Написання тексту першої редакції дисертації з підготовкою ескізів ілюстративного матеріалу може здійснюватися у повному обсязі після завершення дослідження або частково, поетапно, у міру проведення дослідження за відповідними розділами. У першому випадку робота над текстом фактично починається наприкінці другого або на третьому році аспірантської підготовки, в другому – вже на першому році.

Кожен з методів підготовки тексту має свої позитивні та негативні риси, але все ж перевагу слід надавати поетапному написанню тексту, що здійснюється одразу за опрацюванням питань кожного розділу. Крім того, враховуючи невеликий досвід роботи аспіранта над науковим текстом, поетапна форма підготовки тексту є ефективнішою, незважаючи на те, що й надалі він все одно потребуватиме удосконалення.

Процес написання тексту для деяких аспірантів являє певні складнощі. Відомі випадки намагання спочатку наговорювати текст на магнітофон, а потім його записувати. Але з набуттям досвіду необхідність в цьому процесі відпадає.

Написання тексту можна порівняти, наприклад, з роботою скульптора, який щось ліпить за певним задумом, застосовуючи потрібний матеріал. При написанні тексту дисертації аспірант теж «ліпить» його за результатами вирішення відповідних архітектурно-планувальних завдань, передбачених робочою програмою, відповідно до певної структури розділу чи підрозділу.

При написанні тексту аспірант найчастіше звертає увагу на літературний аспект мови, що, безсумнівно, є важливим, але, так би мовити, забуває про мету і завдання дослідження, про наявність ілюстрацій (графічних таблиць), що впливають на побудову і зміст самого тексту. Іноді написаний текст, в якому відсутні висновки, має форму розповіді, а не доказу цих висновків, а сама робота над висновками розділів дисертації розглядається як наступний етап роботи, що також є помилковим. Коли через деякий час доходить черга до висновків, раніше написаний текст доводиться суттєво переробляти або навіть повністю переписувати.

Такий метод роботи свідчить про низький «коефіцієнт корисної дії» аспіранта, що, зрештою, і призводить до відставання у виконанні етапів роботи.

Ще одну особливість повинен знати аспірант: перша редакція – це тільки основа, а далеко не остаточний текст дисертації, це початок роботи, внаслідок якої мають бути пов'язані в єдине ціле різні аспекти і результати дослідження. Робота над першою редакцією тексту – це важливий етап, але після його завершення може з'явитися потреба в другій, а то й третій редакції.

Загальна оцінка ефективності аспірантського дослідження визначається фактичним обсягом підготовленої дисертації, результативністю проведеного дослідження, його науковою новизною, ступенем теоретичної та практичної важливості. В свою чергу, виконана робота аспіранта дуже яскраво характеризує його науковий рівень, ступінь перспективності як науковця.

Практика аспірантської підготовки засвідчує, що більшість аспірантів, на жаль, не встигають повністю завершити підготовку дисертації до закінчення терміну аспірантури, внаслідок чого їхня подальша наукова «доля» буває різною. Існує певна закономірність: чим більше зробив аспірант за роки аспірантури, тим більше у нього шансів успішно завершити дисертацію та захистити її.

Якщо за роки виведеної підготовки аспірант, здійснивши дослідження, підготував хоч першу редакцію дисертації, але в повному обсязі, з висновками та ілюстраціями, то він обов'язково завершить цю роботу і подасть дисертацію до спеціалізованої ради на захист. У тому випадку, коли за роки навчання аспірант не провів дослідження в необхідному обсязі, не опрацював текст дисертації хоча б у першій редакції, а має лише деякі його фрагменти і не підготував ілюстративний матеріал, то існує велика ймовірність того, що на цьому наукова діяльність його скінчиться.

Результатом аспірантської підготовки є не тільки підготовка дисертації, а й апробація результатів дослідження на різних наукових семінарах і конференціях, впровадження наукових здобутків у практику проектування або наукових досліджень, публікації одержаних наукових результатів. Беручи до уваги нові вимоги щодо необхідної кількості публікацій до дисертації, статті слід починати готувати вже з першого року аспірантури.

Висновки. Розглянуті питання аспірантських досліджень з архітектури засвідчують необхідність і можливість за роки аспірантської підготовки провести їх у повному обсязі, підготувати текст дисертації з необхідним ілюстративним матеріалом, але за умов детального планування за етапами проведення дослідницької частини роботи й підготовки тексту дисертації, публікацій результатів дослідження з апробацією їх і впровадженням у практику проектування чи наукових досліджень або у навчальний процес.

ОСОБЕННОСТИ АСПИРАНТСКИХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ АРХИТЕКТУРЫ

Виталий Макухин

Аннотация. В статье рассмотрены особенности проведения аспирантских исследований в области архитектуры, вопросы выбора темы, планирования работы аспиранта, разработки рабочей программы, методики подготовки текста диссертации, а также научных результатов.

Ключевые слова: архитектура, аспирант, наука, исследования, тема, рабочая программа, текст диссертации.

SPECIFICITY OF POSTGRADUATE RESEARCH ON ARCHITECTURE

Vitaliy Makuhin

Annotation. The article describes the features of the postgraduate researches in the field of architecture, issues connected with the choice of the theme, correct ways of work planning for PhD students, developing the program of dissertation, methodology of forming the text of dissertation and scientific results of the research.

Keywords: architecture, PhD student, science, researches, theme, program of the dissertation, text of the dissertation.

УДК 75.036.2 (076)

Володимир Черватюк

доцент кафедри живопису та композиції НАОМА

Методичні рекомендації з пленерного живопису для молодих художників

Анотація. У публікації розглядається методика формування фахових професійних знань молодих художників на основі практичної роботи в жанрі пейзажної складової художньої освіти, що спирається на засади української реалістичної школи.

Ключові слова: пейзаж, живопис, пленер, етюд, колірні співвідношення.

З початком третього тисячоліття людство увійшло в новий етап історичного розвитку, який пов'язаний, в першу чергу, з поширенням високих технологій. Через глобалізаційні процеси, що розповсюджуються засобами телебачення, кіно, відео, мережею Інтернет, шоу-бізнесом і в цілому субкультурою, українському образотворчому мистецтву — як складовій національної культури — стає дедалі важче протистояти цим впливам. Дедалі актуальнішими постають завдання збереження історичної пам'яті, традицій українського народу, з якими пов'язані всі витoki образотворчо-